

# **SPIS TREŚCI**

|                     |    |
|---------------------|----|
| UWAGI WSTĘPNE ..... | 19 |
| PRZEDMOWA .....     | 25 |

## **OD POCZĄTKÓW DO SOKRATESA**

### **WPROWADZENIE:**

|                                                                                     |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------|----|
| POWSTANIE, NATURA ORAZ ROZWÓJ FILOZOFII<br>I SPEKULATYWNYCH PROBLEMÓW STAROŻYTNOŚCI | 33 |
|-------------------------------------------------------------------------------------|----|

|                                       |    |
|---------------------------------------|----|
| I. POWSTANIE FILOZOFII W GRECJI ..... | 35 |
|---------------------------------------|----|

1. Filozofia jako twór geniuszu greckiego (35); 2. Bezpodstawność tezy o domniemanym pochodzeniu filozofii ze Wschodu (36); 3. Specyficzne przekształcenie teoretycznej wiedzy egipskiej i chaldejskiej pod wpływem ducha greckiego (41); 4. Wnioski (42)

|                                                                                   |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------|----|
| II. FORMY ŻYCIA DUCHOWEGO GREKÓW, KTÓRE<br>PRZYGOTOWAŁY POWSTANIE FILOZOFII ..... | 44 |
|-----------------------------------------------------------------------------------|----|

1. Poematy Homera (44); 2. Bogowie religii publicznej i ich relacja do filozofii (45); 3. Religia misterii: wpływ orfizmu na ukształtowanie się problematyki filozofii starożytnej (48); 4. Warunki polityczne, społeczne i ekonomiczne, które sprzyjały powstaniu filozofii u Greków (51)

|                                                   |    |
|---------------------------------------------------|----|
| III. NATURA I PROBLEMY FILOZOFII STAROŻYTNEJ .... | 53 |
|---------------------------------------------------|----|

1. Cechy charakterystyczne filozofii starożytnej (53); 2. Problemy filozofii starożytnej (57)

|                                        |    |
|----------------------------------------|----|
| IV. OKRESY FILOZOFII STAROŻYTNEJ ..... | 61 |
|----------------------------------------|----|

**CZĘŚĆ PIERWSZA:****JOŃSCY I ITALSCY FILOZOFOWIE PRZYRODY**

|                                           |    |
|-------------------------------------------|----|
| PROBLEMATYKA PHYSIS, BYTU I KOSMOSU ..... | 65 |
|-------------------------------------------|----|

**SEKCJA PIERWSZA:**

|                                             |    |
|---------------------------------------------|----|
| ZAPOWIEDŹ PROBLEMATYKI KOSMOLOGICZNEJ ..... | 67 |
|---------------------------------------------|----|

|                                           |    |
|-------------------------------------------|----|
| I. MITY TEOGONICZNE I KOSMOGONICZNE ..... | 69 |
|-------------------------------------------|----|

**SEKCJA DRUGA:**

|                               |    |
|-------------------------------|----|
| MILEZYJCZYCY I HERAKLIT ..... | 73 |
|-------------------------------|----|

|                |    |
|----------------|----|
| I. TALES ..... | 75 |
|----------------|----|

1. Filozoficzne twierdzenia przypisywane Talesowi (75); 2. Znaczenie terminu «zasada» (76); 3. Zasadą jest woda (77); 4. Inne twierdzenia Talesa (79)

|                        |    |
|------------------------|----|
| II. ANAKSYMANDER ..... | 81 |
|------------------------|----|

1. Bezkres jako zasada i jego cechy (81); 2. Powstanie wszystkich rzeczy z bezkresu (84); 3. Nieskończona liczba światów i powstanie naszego świata (86)

|                        |    |
|------------------------|----|
| III. ANAKSYMENES ..... | 89 |
|------------------------|----|

1. Zasada pojęta jako powietrze (89); 2. Powstawanie rzeczy z powietrza (91); 3. Stosunek Anaksymenesa do jego poprzedników (92)

|                            |    |
|----------------------------|----|
| IV. HERAKLIT Z EFEZU ..... | 93 |
|----------------------------|----|

1. Wieczna zmienność wszystkiego (93); 2. Stawanie się jako walka przeciwieństw oraz ich ukryta harmonia (synteza przeciwieństw) (95); 3. Ogień jako zasada wszystkiego (98); 4. Dusza (101)

**SEKCJA TRZECIA:**

|                   |     |
|-------------------|-----|
| PITAGOREIZM ..... | 103 |
|-------------------|-----|

|                                                                                                                            |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| I. DLACZEGO MÓWIMY OGÓLNIE O PITAGOREJCZAKACH, A NIE O POSZCZEGÓLNYCH PITAGOREJCZAKACH – CECHY SZKOŁY PITAGOREJSKIEJ ..... | 105 |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

|                                                                                                                                                                                                                                         |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| II. NOWY SPOSÓB ROZUMIENIA ZASADY .....                                                                                                                                                                                                 | 109 |
| 1. Liczba zasadą wszystkiego (109); 2. Elementy liczby: podstawowe przeciwieństwo i harmonia (111); 3. Przejście od liczby do rzeczy (114); 4. Utworzenie pojęcia «kosmosu»: świat jest «porządkiem» (116)                              |     |
| III. WIARA PITAGOREJSKA: CZŁOWIEK, JEGO DUSZA I JEJ PRZEZNACZENIE .....                                                                                                                                                                 | 118 |
| IV. STRUKTURALNE APORIE PITAGOREIZMU .....                                                                                                                                                                                              | 122 |
| 1. Aporie dotyczące Boga i tego co boskie (122); 2. Aporie dotyczące duszy (125)                                                                                                                                                        |     |
| <b>SEKCJA CZWARTA:</b>                                                                                                                                                                                                                  |     |
| KSENOFANES I ELEACI .....                                                                                                                                                                                                               | 127 |
| I. KSENOFANES .....                                                                                                                                                                                                                     | 129 |
| 1. Ksenofanes a eleaci (129); 2. Krytyka pojmowania bóstw i obalenie założeń tradycyjnej religii (131); 3. Bóg i to co boskie według Ksenofanesa (133); 4. Fizyka Ksenofanesa (136); 5. Idee moralne (137)                              |     |
| II. PARMENIDES .....                                                                                                                                                                                                                    | 139 |
| 1. Trzy drogi badań (139); 2. Droga bezwzględnej prawdy (140); 3. Droga błędu (146); 4. Trzecia droga: możliwe do przyjęcia wytłumaczenie zjawisk i parmenidejska «doksa» (147); 5. Strukturalna aporia filozofii parmenidejskiej (150) |     |
| III. ZENON Z ELEI .....                                                                                                                                                                                                                 | 152 |
| 1. Powstanie dowodzenia dialektycznego (152); 2. Dialektyczne argumenty przeciw ruchowi (154); 3. Dialektyczne argumenty przeciw wielości (157); 4. Znaczenie Zenona (160)                                                              |     |
| IV. MELISSOS Z SAMOS .....                                                                                                                                                                                                              | 162 |
| 1. Usystematyzowanie filozofii eleackiej (162); 2. Atrybuty bytu i sposób ich uzasadnienia (163); 3. Wykluczenie sfery doświadczenia i «doksy» (166)                                                                                    |     |

**SEKCJA PIĄTA:****PLURALIŚCI I EKLEKTYCZNI FILOZOFOWIE PRZYRODY 169****I. EMPEDOKLES ..... 171**

1. Cztery «elementy» (171); 2. Miłość i nienawiść (173); 3. Sfajros i kosmos (175); 4. Poznanie (176); 5. Dusza i to co boskie (177); 6. Aporie filozofii Empedoklesa (178)

**II. ANAKSAGORAS Z KLAZOMEN ..... 181**

1. Homoiomerie (181); 2. Boski umysł (185); 3. Aporie filozofii Anaksagorasa (188)

**III. ATOMIŚCI ..... 190**

1. Odkrycie atomów pojętych jako zasady (190); 2. Atomy, ruch mechaniczny i konieczność (196); 3. Człowiek, dusza, to co boskie (199); 4. Poznanie (200); 5. Etyka demokrytejska (202)

**IV. EKLEKTYCZNI FILOZOFOWIE PRZYRODY ..... 205**

1. Zjawisko eklektyzmu i upadek filozofii przyrody (205); 2. Diogenes z Apollonii i jego historyczne znaczenie (207); 3. Archelaos z Aten (211)

**CZĘŚĆ DRUGA:****SOFIŚCI – PRZEJŚCIE OD FILOZOFII PRZYRODY****DO FILOZOFII MORALNEJ ..... 215****SEKCJA PIERWSZA:****GENEZA I NATURA PROBLEMATYKI MORALNEJ ..... 217****I. DLACZEGO FILOZOFICZNY PROBLEM CZŁOWIEKA  
NIE POJAWIŁ SIĘ RÓWNOCZEŚNIE Z PROBLEMEM  
KOSMOSU ..... 219****II. KILKA ROZRÓŻNIEŃ TERMINOLOGICZNYCH  
I POJĘCIOWYCH ISTOTNYCH DLA ZROZUMIENIA  
PROBLEMATYKI ETYCZNEJ ..... 221****III. REFLEKSJA MORALNA PRZED POJAWIENIEM SIĘ  
FILOZOFII MORALNEJ ..... 224**

**SEKCJA DRUGA:****SOFIŚCI ..... 233****I. POWSTANIE, NATURA I CELE RUCHU  
SOFISTYCZNEGO ..... 235**

1. Znaczenie terminu «sofista» (235); 2. Powody powstania sofistyki (237); 3. Indukcyjna metoda dociekań sofistycznych (240); 4. Praktyczne cele sofistyki (241); 5. Zapłata pieniężna pobierana przez sofistów (242); 6. Panhelleński duch sofistyki (243); 7. Oświeceniowy charakter greckiej sofistyki (244); 8. Różne nurty sofistyki (245)

**II. PROTAGORAS ..... 247**

1. Zasada «homo-mensura» (247); 2. Zasada dwóch sprzecznych ze sobą sądów i jej zastosowanie (249); 3. Nauczanie «cnoty» i znaczenie tego terminu (251); 4. Ograniczenie znaczenia zasady «homo-mensura» (252); 5. Utylitarystyczne podłoże filozofii Protagorasa (253); 6. Stanowisko Protagorasa odnośnie do bogów (257)

**III. GORGIASZ ..... 259**

1. Zanegowanie prawdy (259); 2. Nic nie istnieje (261); 3. Gdyby nawet był istniał, byłby niepoznawalny (262); 4. Nawet gdyby był mógł być poznany, byłby niewyraźny (263); 5. Ucieczka na płaszczyznę doświadczenia i sytuacji (264); 6. Retoryka i wszechmoc słowa (267); 7. Słowo i poetyckie oszustwo (269)

**IV. PRODIKOS Z KEOS ..... 271**

1. Odkrycie synonimiki (271); 2. Utylitaryzm etyczny i mit «Heraklesa na rozdrożu» (272); 3. Bogowie jako ubóstwienie tego co użyteczne (277)

**V. HIPPIASZ I ANTYPONT ..... 279**

1. Naturalistyczny nurt sofistyki (279); 2. Metoda wiedzy encyklopedycznej Hippiasza (*polimathia*) (279); 3. Przeciwwstawienie sobie «nomos» i «physis» (280); 4. Radykalizacja przeciwieństwa

między «nomos» i «physis» u Antyfonta (282); 5. Naturalistyczny kosmopolityzm i egalitaryzm (283)

## VI. ERYŚCI I SOFIŚCI POLITYCY ..... 286

1. Cechy erystyki (286); 2. Tezy głoszone przez sofistów polityków (289)

## VII. PODSUMOWANIE SOFISTYKI ..... 294

### CZĘŚĆ TRZECIA:

## SOKRATES I SOKRATYCY MNIEJSI. POWSTANIE

FILOZOFII MORALNEJ ..... 299

### SEKCJA PIERWSZA:

## SOKRATES. ODKRYCIE ISTOTY CZŁOWIEKA ..... 301

I. KWESTIA SOKRATYCZNA I PROBLEM ŹRÓDEŁ ..... 303

II. ETYKA SOKRATEJSKA ..... 311

1. Stosunek Sokratesa do filozofii «physis» (311); 2. Odkrycie istoty człowieka (315); 3. Uściślenia i świadectwa odnoszące się do nowej sokratejskiej koncepcji «psyché» (318); 4. Nowe znaczenie «areté» i przewrót na skali wartości (326); 5. «Paradoksy» sokratejskiej etyki (329); 6. Panowanie nad sobą, wewnętrzna wolność i autarkia (335); 7. Przyjemność, pożytek i szczęście (340); 8. Przyjaźń (346); 9. Polityka (347); 10. Rewolucja bez przemocy (348)

III. TEOLOGIA SOKRATEJSKA I JEJ ZNACZENIE ..... 350

1. Stanowisko Sokratesa wobec problematyki teologicznej (350); 2. Bóg jako Inteligencja wyznaczająca cel i jako Opatrzność (353); 3. «Daimónion» Sokratesa (361); 4. Relacje między teologią a etyką Sokratesa (366)

IV. DIALEKTYKA SOKRATEJSKA ..... 369

1. Protreptyczna funkcja metody dialogicznej (369); 2. Sokratejska niewiedza (372); 3. Ironia sokratejska (375); 4. Element elen-

ktyczny i maieutyczny (376); 5. Czy Sokrates jest twórcą logiki? (382)

## V. APORIE I OGRANICZENIA STRUKTURALNE SOKRATYZMU ..... 389

### SEKCJA DRUGA:

## SOKRATYCY MNIEJSI ..... 395

### I. KRĄG SOKRATYKÓW I SZKOŁY SOKRATYCZNE MNIEJSZE ..... 397

### II. ANTYSTENES I ZAŁOŻENIE SZKOŁY CYNICKIEJ ..... 402

1. Związki Antystenesa z Sokratesem (402); 2. Orędzie wolności i wyzwolenia (406); 3. Wyzwolenie od pożądań i przyjemności (409); 4. Wyzwolenie ze złudzeń stwarzanych przez społeczeństwo i gloryfikacja trudu (410); 5. Antystenes twórcą cynizmu (412)

### III. ARYSTYP I SZKOŁA CYRENAIKÓW ..... 415

1. Związki Arystypa z Sokratesem (415); 2. Teoretyczne założenia cyrenaizmu (419); 3. Hedonizm cyrenaików (423); 4. Zerwanie z «etosem» miasta-państwa (427)

### IV. EUKLIDES I SZKOŁA MEGAREJSKA ..... 429

1. Filozofia Euklidesa jako próba połączenia eleatyizmu i sokratyzmu (429); 2. Składnik eleacki (430); 3. Składnik sokratejski (433); 4. Wypośrodkowanie między eleatyzmem a sokratyzmem i jego znaczenie (434); 5. Megarejska erystyka a sokratejska dialektyka (436)

### V. FEDON I SZKOŁA W ELIDZIE ..... 438

### VI. PODSUMOWANIE ODNOŚNIE DO SOKRATYKÓW MNIEJSZYCH ..... 442

### DODATEK PIERWSZY:

### ORFIZM I NOWOŚĆ JEGO PRZESŁANIA ..... 445

|                                                                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. Zachowana literatura orficka i jej wartość .....                                                                 | 447 |
| 2. Istotna nowość orfizmu .....                                                                                     | 451 |
| 3. Orfizm i wiara w metempsychozę .....                                                                             | 454 |
| 4. Cel ostateczny duszy według orfizmu .....                                                                        | 459 |
| 5. Orficka teogonia, mit o Dionizosie i Tytanach oraz geneza<br>pierwotnej winy, którą dusza musi odpokutować ..... | 461 |
| 6. Orfickie wtajemniczenia i oczyszczenia .....                                                                     | 464 |

## **DODATEK DRUGI:**

|                                                                                                                                                                                       |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| UŚCIŚLENIA DOTYCZĄCE PODSTAWOWYCH CECH<br>GRECKIEGO ROZUMIENIA FILOZOFII .....                                                                                                        | 467 |
| 1. «Cały» byt przedmiotem filozofii starożytnej .....                                                                                                                                 | 469 |
| 2. Filozofia jako podstawowa potrzeba ducha ludzkiego .....                                                                                                                           | 477 |
| 3. Kontemplacja bytu celem filozofii .....                                                                                                                                            | 481 |
| 4. Praktyczno-moralna wartość filozofii: greckie «theorein» nie<br>jest myśleniem czysto abstrakcyjnym, lecz myśleniem, które<br>głęboko oddziałuje na życie etyczno-polityczne ..... | 485 |
| 5. Filozofia a «eudaimonia» .....                                                                                                                                                     | 491 |
| 6. Radykalna ufność greckiego filozofa w możliwość osiągnięcia<br>prawdy i życia w prawdzie .....                                                                                     | 493 |
| 7. Uwagi o metodzie filozofii starożytnej .....                                                                                                                                       | 497 |